

**Alexandre Ros. Política,
llengua i literatura a la Catalunya barroca**

Enric Querol Coll

Alexandre Ros i Gomar (Lleida, 1598 – Madrid, 1656) és un personatge polièdric que ha despertat l'interès dels estudiosos des de diferents àmbits. Les seva aportació a la polèmica sobre la predicació en castellà a Catalunya, suscitada en el context del Concili Provincial Tarraconense del 1636-1637 ha estat ben analitzada per Prats (1979, 1995: 87-116), Torrent (1983, 1989) i Pitarch (2000) des de la vessant sociolingüística. La rellevant i dilatada participació en la publicística bèl·lica de la Guerra dels Segadors, en què acabà esdevenint la veu més significada dels escriptors catalans afins a Felip IV, l'ha convertit en objecte d'estudi indefugible per a conèixer l'entrellat politicoideològic d'aquell període (cf. Simon 1999, Negro del Cerro 2001: 643-660, Querol Coll 2002, Rodríguez Fuster 2012, etc.). L'actuació política i diplomàtica en el marc postbèl·lic, esdevingut un dels homes forts del govern de Joan Josep d'Àustria, no ha estat tampoc desatesa (Serra 1989, Simon 2007: 27-28). Fem esment tan sols d'alguns dels estudis més significatius sobre l'autor. Les nostres aportacions biobibliogràfiques (Querol Coll 1999: 246-251, Muñoz; Querol Coll 2004: 260-266) han estat també un pas endavant a l'hora de conèixer més en detall el seu periple vital i d'establir el seu corpus literari. És evident, però, que el personatge té encara molt de recorregut i que cal aprofundir tant en la vessant biogràfica com en la dimensió pública del personatge, facetes intrínsecament lligades. En particular, la recerca en els arxius jesuítics aportarà llum sobre la seva formació i la seva vida conventual en l'etapa prèvia a la Guerra dels Segadors.

Mancats d'un estudi aprofundit i global sobre el personatge, en aquesta ocasió ens proposem de fer algunes aportacions sobre el paper de Ros en el Concili Provincial Tarraconense (1636-1637) i les seves contradiccions pel que fa a les possibilitats expressives del català. En una segona part, ens centrarem en el pas de Catalunya a Roma i, posteriorment, a Nàpols, episodi transcendental i poc conegut en la seva vida. Tot plegat, la presentació de les novetats arxivístiques aplegades i la necessària actualització de les referències historiogràfiques sobre l'autor –en els diferents àmbits d'estudi– tenen com a objectiu continuar la construcció d'un discurs coherent sobre la seva vida i obres. Sols una línia d'investigació amb vocació global ens permetrà tenir una visió panoràmica sobre el calat intel·lectual del personatge i, tal vegada, entendre millor la seva trajectòria política, literària i

politicolingüística, sovint controvertida en ser entesa com a perjudicial per als interessos del Principat, fins al punt que Ros ha passat a la història com a arquetip de català *rebordonit*.

Culteranitzar en català?

Començarem per situar, breument, el personatge en el context, aplegant les poques dades que coneixem sobre els seus primers anys.

Alexandre Domènec de Ros nasqué a Lleida, el 1598. Fou fill de Domènec de Ros, natural de Berga, que es casà amb la lleidatana Isabel de Gomar, de la casa dels senyors de Montoliu.¹ És versemblant que estudiés la gramàtica a l'Estudi de la Companyia de Jesús a la seva ciutat, al convent de la qual, potser, professà. La primera dada positiva el situa el 1626 al col·legi de Saragossa, si és que el podem identificar amb el germà «Domingo Ros» present al capítol aplegat al convent saragossà el 23 de setembre d'aquell any; el 1627 continuava al mateix col·legi, on coincidí durant uns anys amb Baltasar Gracián (Batllori 1958: 32, n. 70, 150). El 1633 el trobem al col·legi de Girona, ja com a professor. Allí publicà, aquell any, un *Sermón [...] en la fiesta que hizo al cabo de la octava del Corpus doña Leonor de Agullana, fundadora de aquel colegio*. Sembla que continuà a Girona fins al 1636, atès que el 31 de gener d'aquell any el general dels jesuïtes, Muzio Vitelleschi, li escriví consolant-lo de l'imminent trasllat de la ciutat del Ter a Gandia (Batllori 1958: 50, n. 145). Aquell mateix any, tingué una participació destacada, si no físicament, ideològicament, al Concili Provincial Tarraconense, mitjançant la publicació del *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña* (s. p. i.) sota el pseudònim de Juan Gómez Adrín.

És ben possible que Ros hagués viscut en primera persona la controvèrsia entre els jesuïtes i la Paeria de Lleida. En aquella ocasió, la corporació municipal forçà la Companyia, responsable de les aules de Gramàtica de la Universitat, a impartir la docència en català, segons les capitulacions signades el 1623 (Gaya Massot 1954: 221, Perandreu 2007: 186-189). La situació *de facto* a principis del segle XVII era que algunes de les esferes més importants de la vida pública del Principat, en particular, l'educació, eren compartides per tres llengües: català, castellà i llatí. La manca d'una regulació clara al respecte donà peu a diversos conflictes, per exemple, quan les voluntats individuals i les directrius dels ordes religiosos –atiades pel rerefons polític o per les modes estilístiques– xocaren amb els intents

¹ RAH (=Real Academia de la Historia). Colección Salazar y Castro. *Ilustración genealógica de el Muy Illustre y Excelentísimo Sr. Don Alonso Pérez de Guzmán, el Bueno, Patriarcha de las Indias, Arzobispo de Tyro, Mayor Capellán y Limosnero de [...] D. Felipe III, El Grande, N. Señor. Compuesta por D. Lázaro Díaz del Valle y de la Puerta [...], con vn catálogo de todos los Señores Patriarchas de las Indias que ha habido [...], y de los señores capellanes mayores que han tenido los Cathólicos Señores Reyes de España, y del nombre de capellán y de capilla, f. 179v.*

d'establir una política lingüística coherent per part dels municipis i de l'estament diocesà. Un altre àmbit on hi hagué parers confrontats fou el de la predicació. De fet, ja al concili de Trento s'instava a predicar en la llengua del poble per mor de la comprensió dels sermons.

Cal fer una pinzellada sobre la qüestió de la política lingüística de l'Església tortosina, no tant perquè Ros acabés formant part del Capítol tortosí, sinó perquè en el transcurs del Concili Provincial Tarraconense del 1636-1637 s'enfrontà ideològicament al bisbe tortosí Justo Antolínez de Burgos pel tema de la llengua de predicació. A Tortosa les directrius trentines foren seguides pels bisbes Gaspar Punter (1590-1600) o Alfonso Márquez de Prado (1612-1616) (cf. Pitarch 2001: 141-147), encara que ocasionalment es concediren llicències per a predicar en castellà a clergues forans.² Amb tot, la posició de Punter a l'hora d'afavorir la llengua materna com a vehicle de predicació i de catequesi fou clara i decidida, fins al punt que féu imprimir un catecisme en català, *Doctrina cristiana i instrucció breu, fàcil i útil per ensenyar-la* (Barcelona, 1595) per a ús dels rectors i restants catequistes de la diòcesi. Fou, però, amb la decidida política lingüística del bisbe Justo Antolínez de Burgos (1628-1637), partidari convençut d'impulsar la predicació en català, única que podia ser entesa per la generalitat del poble, i prohibir-la en castellà, quan les posicions al respecte, al bisbat, es van polaritzar. D'una banda, tenim el cas dels jurats d'Arenys de Lledó, petit lloc de la Franja pertanyent a la diòcesi, que el 21 de febrer del 1637 escrivien a la Cúria demanant que es prediqués en català:

Los vehñs i habitants d'ella entenen la llengua catalana, però que en dita vila se parla dita llengua i's crien ab ella, però que encara que sia de Aragó, està a la frontera de Cathaluña y se té contribució ab los catalans. I és cert que moltes persones de dit poble, en particular dones i minyons i alguns hòmens, no entenen enterament la llengua castellana conforme la catalana que tots universalment, com té dit, la entenen bé, per lo que judica que serà més convenient i del servei de Déu que es predique en català.³

D'altra banda, en aquells mateixos anys els jurats de Castelló de la Plana, vila populosa i amb poder econòmic, demanaven amb insistència llicència per a gaudir de predicacions "florides" en castellà, tot argumentant que era la llengua preferida pels grups dirigents i educats de la població, és a dir, la que el decòrum d'aquesta audiència exigia (Pitarch 2001: 157-189). El mateix succeïa a Morella; el 16 de setembre del 1637 l'arxipreste, Pere Saragossà, insistia en la demanda de prèdiques en castellà: "En esta vila desigen molt V.

² El 24 de febrer del 1592, per exemple, el bisbe Punter donà llicència a Diego Sanchiz Maçota, franciscà del monestir de Morella per a predicar en castellà, atès que era aragonès i no coneixia la llengua del país –«ignorare idioma naturale regnorum Valencie et Chatalonie». ADTo (=Arxi Diocesà de Tortosa). Vicariatus 181, f. 31).

³ ADTo. Sense classificar.

Sra. permiti se predique en castellà, però no es farà novetat fins a saber la voluntat del bisbe”.⁴ El Capítol denegà de nou la sol·licitud. El capteniment determinat d’Antolínez en favor del català es veié rubricat amb la publicació del *Modo breu d’ajudar a ben morir ab perfectió, molt útil així per als sacerdots com per als seculars* (Tortosa, 1636), traducció de l’obra del jesuïta Luis de la Puente, destinada també a l’ús pràctic dels clergues de la diòcesi. Els esforços del bisbe i del Capítol, tot plegat, no poden amagar l’evident diglòssia que es vivia en les ciutats més grans de la diòcesi. El castellà, percebut com una llengua més *culta* o *literària*, era cobejat per les oligarquies urbanes, aquelles elits capaces de degustar uns codis socioculturalment refinats i prestigiosos. La possible conseqüència d’aquesta nova escala de valors lingüístics era, com sabem, que la llengua de prestigi acabés substituint la desprestigiada com a vehicle d’expressió escrita. Tota aquesta polèmica ultrapassava el marc estricte de la predicació i es feia extensiva al *repartiment* de funcions d’una i altra llengua, és a dir, al “procés d’elaboració de la ideologia diglòssica al si de la cultura catalana” (Pitarch 2000: 53). Més encara, hi anaven aparellades una sèrie de derivades polítiques molt evidents, com ara el dret exclusiu dels catalans a ocupar alts càrrecs eclesiàstics, com es féu palès en la visita de delegats del Consell de Cent i de la Generalitat a les sessions XXII i XXV del Concili Provincial Tarraconense (Torrent 1983: 154-155).

Aquest és, *grosso modo*, el punt de partida de l’argumentació de Ros –encara jesuïta, no degà de Tortosa– al seu conegut *Memorial en defensa de la lengua castellana*, que vol rebatre les tesis del bisbe Antolínez en favor de la predicació només en català, llegides a la sessió XXXVI del Concili i que van portar, finalment, a l’aprovació de la constitució *Circa concionandum lingua cathalana*. Cal dir que el jesuïta no s’oposa a la predicació en català –cosa impensable: “en las villas y lugares de Cataluña es justo, y aun necesario, que se predique en vulgar catalán, sin que esto admita dispensación, o por el gusto estragado de los pueblos o instancia de los predicadores” (Prats 1995: 89). Com veiem, la seva argumentació recull la realitat de la ruralia i s’avé amb la necessitat expressada pels jurats de Lledó. Ara bé, aquest *stilus humilis*, que ell anomena “pasto casero”, havia de ser compatible amb una predicació en castellà a les ciutats grans, on el castellà era ben entès. Ja hem apuntat que tota aquesta operació redundaria en el desprestigi del català, percebut en alguns àmbits com una llengua menor, rude, poc apta, etc., com de fet no s’està d’assenyalar el mateix Ros a *Cataluña desenganyada*, tal com recull Prats (1995: 114): “nuestra lengua es corta y nuestro descuido la ha dejado envejecer en su pobreza sin que haya autor en ella que merezca en este tiempo el título de clásico”.

Al meu parer, la bateria d’arguments de Ros convergeix en dues grans línies argumentals, o de pensament *profund*: d’una banda, la implicació política de

⁴ ADTo. Caixa 14/452.

l'ús d'una o d'altra llengua, sintetitzada en la frase “las letras son sombra del imperio”, deutora de la coneguda cita de Nebrija, com noten Pitarch (2000: 56-57) i X. Torres (2008: 156); d'altra, es discuteix sobre un estil de predicació cultera que, ja fos en castellà o en català, violentava el llenguatge fins al punt que les prèdiques no eren enteses pel públic. Les derivades polítiques i ideològiques de l'estratègia lingüística de Ros han estat tractades per Simon (1999: 108-114), que posa al descobert els mecanismes de correlació entre poder i llengua que ja s'intueixen, com hem vist, al Concili i que es faran ben manifestos en el marc de la batalla propagandística que acompanyà la Guerra dels Segadors. No cal tornar-hi. En canvi, ha estat poc treballada, penso, la segona línia argumental a propòsit de la predicació *fructuosa* –per dir-ho en un terme clau del moment.

Ja a finals del segle XVI hi ha indicis que els sermons havien anat agafant un estil més elevat, amb una *elocutio* més refinada, o florida. Fou, però, amb la popularització de la *nova poesia* gongorina, a partir de la segona dècada del XVII, quan abunden les crítiques i censures a l'ús de cultismes i també de conceptes rebuscats que fan dels sermons una peça d'oratória i un producte literari refinat, del gust de les elits lletrades, però, en realitat, poc profitós per als oients/lectors. És a dir, s'havia perdut l'equilibri entre la doctrina i la delectació, de forma que es posava més èmfasi en el *delectare* que no pas en el *docere*, tot i assumint que un estil agradable tenia una repercussió positiva en la volguda persuasió de l'audiència (cf. Cerdan 1993).

Els debat sobre l'estil arribà també a la Companyia de Jesús; els dirigents de l'orde van intentar atallar els excessos en aquest sentit, i diversos tractats d'oratória, com ara la *Retórica cristiana o idea de los que desean predicar con espíritu y fruto de las almas*, de Joan Baptista Escardó (Palma de Mallorca, 1647) –per posar un exemple de l'àrea catalana– blasmen l'abús de conceptes, *agudezas*, i llenguatge culte (Solervicens 2012: 184-186). No és gens estrany que els textos de Ros reflecteixin a bastament aquesta polèmica que, pel que sembla, també el tocà personalment. Segons Batllori (1958: 84, n. 110), el 21 de gener del 1636 Vitelleschi, general de la companyia, escrivia a l'encara jesuïta i li recriminava l'estil de cert text que volia imprimir:

É leído la dedicatoria de los sermones que quiere estampar, y si ellos son semejantes a ella, como se deja entender, ni a V. R. ni a la Compañía les está a cuento que se impriman, y así le pido que lo excuse.

Batllori matisa que es parla, en rigor, d'una dedicatòria i no d'un sermó. Fos com fos, aquest i altres exemples que aporta mostren que l'estil de la predicació era aleshores un tema candent i que és ben possible que Ros caigués, com tants altres, en el vici de *gongorejar* més del compte, tot travessant la fina línia que anava de *lo culto* a *lo oculo*. Ell mateix, però, es

considerava equilibrat en aquest aspecte; al pròleg a l'*Abeja barberina* (Roma, 1639), l'autor qualifica el seu estil com "el que e usado siempre en mis escritos, ni despeñado en culturas ni rozado en los achaques del vulgo".

Tornant als textos de Ros, al *Memorial* s'associa ben explícitament el castellà amb l'estil artificios, que és considerat com "lucido", "lozano", "altanero", "levantado" o "florido" i qualificant els seguidors d'aquesta línia com "estos que el engaño llama cultos", és a dir els culterans. Això mateix fa Dídac Cisteller, en el seu conegut pamflet, rèplica al de Ros, *Memorial en defensa de la lengua catalana para que se predique en ella en Cataluña* (Tarragona, 1636), quan identifica el català amb la llengua fàcil i el castellà amb la llengua culterana (Torrent 1983: 224). Ros segueix les crítiques habituals sobre els sermons massa artitzats i concorda que és l'excés d'eloqüència allò que produeix l'*obscuritas* del sermó i, en conseqüència, la manca de fruit doctrinal. Aquest vici retòric podia ser compartit tant pel castellà com pel català:

Y me espanto no se repare en que ese inconveniente de lozanos estilos no se ataja con que se predique en nuestro idioma [català], porque, en viéndose obligados los predicadores a no usar de otro, es fuerza que le cultiven y le hagan dificultoso a la plebe, frustrando el intento que se había tenido en que se hable en la materna lengua. En nuestro catalán he oído sermones con tanto aliño de palabras y frases tan rizadas que no sólo estaban más allá de la capacidad del vulgo, sino que aun los ingenios más despiertos habían de estar de puntillas [...] para entender la sentencia y el discurso. Servirá la prohibición de la lengua castellana para que se corrompa la nuestra (Gómez Adrán 1636: [4]).

Es podria pensar que la corrupció del castellà, amb les negatives conseqüències per a l'adoctrinament, constituïa un argument en favor de les prediques en català, però Ros, com veiem, s'afanya a contrarestar aquesta possibilitat: la predicació en català no era la solució perquè, els predicadors del Principat, que volien seguir la modernitat del moment, sermonejarien també en un català culterà, com ja s'havia començat a fer. Ben al contrari, posat cas que haguessin de predicar en castellà, com que no els era natural, reprimarien les "insolencias de estilo". Ros, no sense cinisme, pretén estalviar a la llengua catalana, pura encara pel seu "encogimiento", com va notar Prats (1979: XXXVI-XXXVII), aquest procés degradant.

Aquesta argumentació, naturalment, es basava en el benentès que el castellà era àmpliament conegut a les grans ciutats catalanes; Dídac Cisteller, però, rebutja aquest argument esgrimint que, bàsicament, fora de Barcelona es tenia poc tracte amb gent de parla castellana. En contra, el bisbe de Lleida, Bernardo Caballero Paredes, raonava davant dels conciliars que la constant presència d'aragonesos a la capital de la diòcesi feia inviable que el català fos

l'única llengua de predicació (Torrent 1983: 158-159). Sense voler entrar en afirmacions categòriques ni extrapolables arreu del Principat, diversos factors, com ara la important presència d'estudiants aragonesos als Reials Col·legis, la impressió de novel·les i comèdies en castellà a les premses tortosines, així com d'obres literàries per a un mercat local, la minoritària però constant residència de bisbes, canonges i clergues de parla castellana, i, contràriament al que diu Cisteller, el constant tràfec de mercaders aragonesos, saliners castellans, picapedrers biscaïns, etc., feien que el castellà no fos pas una llengua estranya als tortosins (cf. Querol Coll 2006: 96-98). Cal no perdre de vista, tampoc, que Tortosa era una ciutat portuària, amb la varietat d'intercanvis lingüístics que això comportava.

En conclusió, la llengua catalana funcionaria com a vehicle d'expressió dels sermons més populars i rurals, mentre que el castellà s'escauria a les grans solemnitats i també a les audiències urbanes, més civilitzades. La *llanesa* catalana –segons deia F. Vicent Garcia–, “pureza” o “encogimiento” per a Ros, era una espasa de dos talls, perquè si bé permetia que fos entesa per la generalitat del poble, la convertia en un instrument incapaç d'assimilar la modernitat, l'estil alambinat que imperava i que dominava els gustos esnobistes de les elits i, per mimetisme, de tothom. Aquesta substitució de la llengua en funció del registre –“que se dividan los ejercicios de ambas lenguas”, diu Ros– té un precedent evident en la poesia, llenguatge artificiosos per excel·lència. En aquest cas, cal recordar que els poetes catalans havien utilitzat el provençal com a registre culte i diferenciats, de primer, mentre que cap a la segona meitat del segle XV aquest rol comença a ser ocupat pel castellà, especialment a València (Pérez Bosch 2009: 45-57).

Malgrat tot, el jesuïta parla de sermons catalans amb “aliño”, és a dir, difícils, culterans. Podria el català esdevenir vehicle de l'oratòria de gala? Ros insisteix en el tema en un paratext molt interessant, apuntat ja, amb gran perspicàcia, per Rubió i Balaguer (1985: 92), i no prou tingut en compte per la crítica –curiosament, Rubió creu que Gómez Andrín i Ros són dos autors diferents. Es tracta de l'aprovació al *Sermó del invicto i gloriós màrtir S. Jordi* (Barcelona, 1638), obra de Miquel Joan Osona, que fou predicat a la capella de la Diputació amb motiu de la festa del sant:

Nuestra nación se ufana de ver su lengua con tan culto aliño, desmintiendo este sermón el engaño que no admite adornos nuestro idioma; no los ha tenido hasta aora, o por nuestro encogimiento poco despejado, o por la covardía de la desconfianza con que fiamos poco de nuestra lengua, como si no tuviera fuste para cualquier cultivo.

Una apologia de la llengua per part de Ros? Rubió copsà la contradicció entre aquest passatge i el parer negatiu sobre les possibilitats de *dignificar* el català esgrimit tant al *Memorial* (1636) com a la *Cataluña desengañada*

(1646). Torrent (1983: 225-234, 1989: 53-55), ha posat de manifest la viabilitat d'aquesta línia d'oratòria culterana en català –sobretot durant la Guerra dels Segadors–, amb predicadors com el mateix Osona, Joan Ferran, Jeroni Puigvert, Pere Estaper, Rafael Ribelles o el conegut Gaspar Sala.

Oportunisme o no, de l'aprovació de Ros es desprenen dues idees: en primer lloc, observem que l'opció culterana, temuda i estigmatitzada tant per Dídac Cisteller com per Ros, era ja una realitat. Agustí Osorio, a la censura del *Sermó de la Immaculada i càndida concepció de Maria* (Barcelona, 1636), del mateix Miquel Joan Osona, ja apreciava positivament l'assimilació de l'oratòria florida per part de l'autor: “quan capaz es la lengua catalana de la energia y suavidad de la más excelente retórica”; així mateix, el jesuïta Vicent Navarro qualificava Osona, a la censura al *Sermó de [...] sant Jordi* (1638) de “único [...] en la destresa del jugar con tanta gracia del idioma catalán, dándole realces tan sublimes” (Torrent 1983: 229). D'altra banda, constatem que Ros s'anava fent un nom en el món de les lletres del Principat i era requerit per les jerarquies del país per a rubricar, amb la seva opinió, escrits solemnes.

De jesuïta a degà de Tortosa, tot passant per Roma i Nàpols

Portada del panegíric *Abeja barberina* (Roma, 1639).

La data d'aprovació del sermó d'Osona, 3 de maig del 1638, que el situa com a conventual del col·legi de Belén de la Companyia a Barcelona, és la darrera presència constatada del jesuïta a Espanya fins al 1649. En una data indeterminada sembla que deixà l'hàbit i passà a Roma, on entrà al servei del cardenal *nepote* Francesco Barberini, sense que puguem donar compte de com establí contacte amb aquest personatge. Ja com a familiar dels Barberini –i, cal subratllar-ho, no anteriorment– dedicà a Maffeo Barberini, és a dir, el papa Urbà VIII, el panegíric intitulat *Abeja barberina* (Roma, 1639), que és, de fet, un llarg

elogi de tot aquest llinatge. La dedicatòria de l'obra al mateix pontífex ens revela el ja existent vincle

amb la família: “depuse para esta sola acción las obligaciones de criado del Eminentísimo Señor Cardenal Don Francisco Barberino para que la verdad se luziera mejor en los despojos de extraño que en los intereses de doméstico”. Allí Ros tingué l'oportunitat de gaudir de la biblioteca de la família, una de les més famoses de Roma, que descriu amb fruïció (p. 46-47).

Entre els col·legues que lloen el panegíric trobem una futura llumenera de les lletres hispàniques, l'historiador i comediògraf Antonio de Solís, habitual dels cercles cortesans de Madrid, que ni de bon tros havia assolit la rellevància que assoliria posteriorment, i d'altres personatges sense cap rellevància en el món de les lletres, com ara Miguel Ram de Montoro, Francisco Arguillur de Casanate –aquests dos aragonesos– i Fernando Palomares. Segons Todà (1927-1931: vol. III, 513), el pontífex, satisfet amb el panegíric, el recompensà amb el deganat de Tortosa, vacant després del traspàs de Joan Reart, el mateix 1639. Una carta de Ros al Capítol tortosí, datada a Roma el 14 de juliol del 1640, corrobora aquesta idea: “mesos ha que Sa Santedat me ha feta gràcia del deganat i canonicat que en aquexa Santa Iglésia tenia lo Dr. Joan Reart”.⁵ Ros no prengué possessió efectiva del deganat fins al 28 de maig del 1642; ho feren, per poders, el cavaller Antoni Sentís i el prior major Jaume Sentís, a qui havia conegut a Roma.⁶ Sembla que la dilació en la presa de possessió es degué al fet que el Capítol tortosí es mostrà renitent a deslligar la dignitat del deganat d'una canongia que hi anava adjunta, fet que allargà els tràmits.

Estem ja a les portes de la Guerra dels Segadors, per la qual cosa és oportú, com fa Hernando (2007: vol. I, 35), preguntar-se pel conflicte d'interessos en què necessàriament havia d'incórrer l'exjesuïta, havent-se significat tant públicament en el panegíric del francòfil –si més no, així era percebut a Espanya– Urbà VIII: “La obra dedicada al papa Barberini es una clara expresión del sistema de intereses que le llevó a servir a un pontífice de tan significada inclinación francesa”. Recordem que el pontífex havia estat elegit gràcies a l'ajut de la facció francesa del col·legi de cardenals. Ros entrava en el perillós laberint romà, escenari no només de les habituals intrigues *babilòniques* a la caça de prebendes, sinó ara també de les protagonitzades pels agents de les potències en guerra, en el nostre cas, de catalans, francesos i espanyols que volien atreure el papat a la seva causa (cf. Sanabre 1956: 166-170). La situació encara s'agreuaria més si fos certa l'atribució a Ros, amb data 7 de gener del 1641, per part de l'ambaixador català a Madrid, Bernardí de Manlleu, del pamflet profelipista intitulat *La estrecha amistad que profesamos*: “en aquestos dies aparegué en la present ciutat un paper sens auctor [...] y encara que no tingués, com se ha dit, auctor, se digué esser-ne lo doctor don Alexandre Domingo Ros, natural de la ciutat de Lleyda, degà y canonge de la Santa Iglésia de Tortosa, *olim* religiós de la Companyia de Jesús, en la cort romana resident (Basili de Rubí 1976: 379). L'autoria no és, però, segura: una nota manuscrita marginal a l'exemplar 5.246 de la col·lecció Fullets Bonsoms de la Biblioteca de Catalunya atribueix l'opuscle a Alonso Guillén de la Carrera, un dels principals propagandistes del cercle d'Olivares. Tanmateix, poc importava que en fos o no l'autor real si com a tal era percebut per l'opinió pública. En un memorial sense data enviat al Consell d'Aragó, Ros ens fa sabedors de les seves peripècies romanes: Urbà

⁵ ADTo. Capítol de la Seu, correspondència rebuda 1642-1645.

⁶ ACTo (=Arxiu de la Catedral de Tortosa). Actes capitulars, 1642, s/f.

VIII el va premiar amb el deganat i canonicat de Tortosa, amb 1.500 ducats de renda sobre un priorat i amb sis benifets, però els contactes que mantingué amb l'ambaixador espanyol, marquès de Castelrodrigo, li van fer perdre la confiança dels Barberini. Amenaçat de mort –les bregues públiques i assassinats polítics entre francesos i espanyols en els carrers de Roma eren habituals–, va fugir a Nàpols, un dels principals centres de refugi per als filipistes, on serví el duc Medina de las Torres i després l'almirall de Castella i virrei Juan Alfonso Enríquez de Cabrera.⁷

El 18 de juny del 1641, el bisbe de Tortosa, Giovanni Battista Veschi el nomena procurador seu a Roma,⁸ mentre que el 20 d'octubre d'aquell any el Capítol tortosí escriu a Pere Joan Atxer, nou síndic en compte de Jaume Sentís, i li demana “se servescas veure's ab lo Sr. degà Ros de esta Iglésia, qui està enterat de dits negocis per a informar-se de sa merced de l'estat de elles”.⁹ És obvi que, havent-se declarat el Capítol tortosí en favor de Felip IV, la posició de Ros, resident al palau dels Barberini, era delicada. El degà es féu escàpol, per tant, entre l'octubre del 1641 i el 18 de maig del 1642, data de la presa de possessió del deganat, quan ja es fa esment de la seva residència napolitana. I, efectivament, el 1642 publicà a Nàpols el *Sermón*

Portada de *Cataluña desengañada* (Nàpols, 1646).

[...] *en la octava que hizo a Santa Teresa de Jesús el convento del Carmen Calzado de los españoles en Nápoles* – una autèntica raresa dins la seva bibliografia. Durant els següents anys continuà al recer de la cort virregnal napolitana. El 1645 publicà un sermó luctuós, *Las dichas de una pena y los motivos de consuelo en la muerte de mi señora D. Francisca Mariana Henríquez de Cabrera y Sandoval* (Nàpols, 1645), dedicat a la virreina Luisa de Sandoval y Rojas.

L'any següent treu a llum la *Cataluña desengañada*, text referencial per a conèixer l'estat d'opinió i els entrellats ideològics de la facció filipista, passat ja el primer esclat de pamflets propagandístics. L'obra, bàsicament, presenta un Felip IV pacífic, amant de

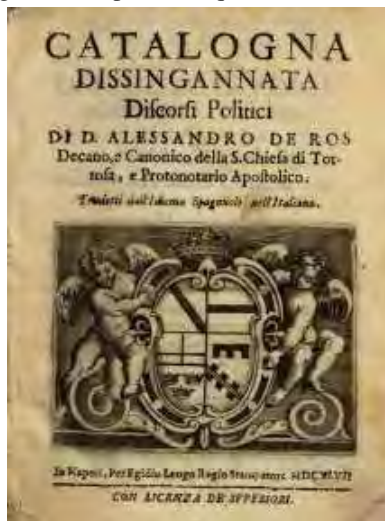
les llibertats i garant de les constitucions del Principat, en contrast amb el tarannà històricament pervers i traïdor dels francesos, enemics naturals i tradicionals dels catalans, i que, com ja s'havia anat experimentant amb la

⁷ ACA (=Arxiu de la Corona d'Aragó). CA. Llg. 306, 57/10

⁸ ACBEB (=Arxiu Comarcal del Baix Ebre). Fons notarial (secció històrica), sgn. 1938, s/f.

⁹ ACTo. Correspondència 1637-1643, s/f.

pràctica de govern, violentaven el sistema constitucional català. És a dir, posa en relleu l'error històric de la Generalitat en la seva tria dinàstica (cf. Simon 1999: 242-250). Va dedicada al rei mateix i al virrei Enríquez de Cabrera –que fa passar per *català*, en ser descendent dels gloriosos Cabrera del Principat– a instàncies del qual, segons Ros, publicà aquests «discursos políticos». Als preliminars hi trobem també una «Carta» de l'autor, a Francisco Bolle Pintaflor, secretari del virrei, i un dels homes de lletres rellevants d'aquella cort napolitana – havia traduït al castellà *Tarquino el soberbio* (Madrid, 1634) de Virgilio Malvezzi. L'any següent sortí una traducció italiana del text, *Catalogna disingannata* (Nàpols, 1647), dedicada a Niccolò Guidice, senyor de Giovinazzo i membre del Consell Reial. No era aquesta l'única edició filipista sorgida de la impremta napolitana, que feia un paper significatiu com a “difusor de la política oficial madrileña” (Sánchez 2007: 70-74).

Portada de la traducció italiana *Catalogna disingannata* (Nàpols, 1647).

Ros s'anava relacionant també amb la noblesa del país. El motí antifiscal i posterior revolta napolitana del 1647 li van donar ocasió, com a pamfletista hàbil i experimentat que era, a esmolar la ploma en defensa d'aquest grup: els nobles napolitans que havien romàs fidels al monarca, malgrat les aspiracions republicanes del poble. En aquest cas redactà un memorial en el qual presenta a Felip IV els serveis de la noblesa i li demana que sigui magnànim a l'hora de concedir privilegis i premis.¹⁰ Cal notar que al memorial s'esmenten els serveis de Ros a la causa reial d'Itàlia estant, així com la seva relació amb Joan

Josep d'Àustria, que havia estat enviat a Nàpols per a sufocar la revolta; Ros al·lega haver contribuït a la pacificació de Nàpols: “asistiendo a los ministros de V. Magestad en Roma, escribiendo libros para la reducción de su patria, y en los tumultos de Nápoles, interviniendo en los negocios más áridos con la nobleza de aquel reino, como lo escribe a V. Magestad el señor don Juan [d'Àustria]” (f. 1).

¹⁰ El deán de Tortosa don Alexandro de Ros, que ha servido a V. Magestad desde que comenzaron las inquietudes de Cataluña (Madrid, 1649).

La relació establerta amb Joan Josep d'Àustria fou molt important per a la futura promoció d'Alexandre Ros. El gener del 1649 el trobem ja a Madrid,¹¹ on aquell mateix any publicà el memorial en representació de la noblesa napolitana que ja coneixem. De la Cort estant, continuà lluitant amb “las armas de la pluma” al servei de Felip IV i anà reforçant el seu prestigi. El 28 de febrer del 1651 prengué possessió del càrrec de predicador reial, però el seu *curriculum* a la Cort es va veure estroncat quan el rei, una vegada dominada Tortosa per l'exèrcit filipista, va ordenar a tots els prebendats tortosins exiliats que tornessin a servir a les seves esglésies per tal de normalitzar la vida civil i, al mateix temps, estalviar a l'erari el manteniment d'aquest grup. Ros va intentar quedar-se a Madrid perquè, a més de l'enlluernament de la Cort, les rendes de les poblacions de la diòcesi de les quals gaudia fruits havien minvat molt a causa del lamentable estat econòmic de la zona, provocat per la sequera i la pesta. Tanmateix, els continus amonestaments del Consell d'Aragó el van obligar a traslladar-se, a contracor, a Tortosa, on es presentà per a prendre possessió del deganat cap al maig del 1651.¹² El Capítol no va tardar a utilitzar els seus dots literaris i li va encarregar la redacció d'un memorial adreçat al rei en què es demanaven diverses mercès i exempcions econòmiques com a premi pel suport donat a la Corona.¹³

La nova conjuntura politicosocial que s'albirava ja amb l'arribada de Joan Josep d'Àustria per a dirigir la campanya final sobre Barcelona convertí Ros en un dels homes forts del cercle de fidels filipistes. A finals de setembre i principis d'octubre del 1651 el trobem a Vinaròs, on Joan Josep d'Àustria es restablí d'una malaltia, tot presentant ambaixades per part del Consell, i probablement es posa ja al servei del marquès de Mortara, general de les armes de Felip IV, amb qui també es va entrevistar.¹⁴ El 2 de novembre del 1652, havent capitulat ja Barcelona, s'hi trasllada a “donar ambaixada a Sa Altesa”,¹⁵ Joan Josep d'Àustria. El 8 de desembre predicava a la Seu de Barcelona, davant la crema local, el nou *establishment*, el virrei Mortara i el bastard reial, el *Sermón de la Puríssima Concepción de la Virgen Nuestra Señora en acción de gracias de la reducción de Cataluña* (Barcelona, 1653). Aquesta peça oratòria pot ser considerada l'epíleg literari i sùmmum vital del degà; la promoció seria imparabile: el 30 de gener del 1653 els diputats van escollir Ros un dels sis responsables de la redacció de les directrius i instruccions per les quals s'havia de regir l'ambaixador de la Generalitat a la Cort, a fi de suplicar la conservació dels privilegis. L'endemà el mateix Ros, amb el beneplàcit de Joan Josep d'Àustria i del marquès de Mortara, fou nomenat ambaixador (*Dietaris* 1994-: vol. VI, 551). El 15 de març el Consell

¹¹ El 13 de gener del 1649 Ros, resident a Madrid, nomena procurador seu a Tortosa Martí d'Abària (ACTo. Común Obispo y Cabildo, 51).

¹² ACA. CA. Llig. 303/69.

¹³ ACTo. Actes capitulars 1651 s/f, 13 de juny.

¹⁴ ACTE. Correspondència 27, s/f. Cartes de 29 i 31 d'agost i del 3 de setembre de 1651.

¹⁵ ACTo. Actes capitulars 81, s/f.

d'Aragó es plantejava el seu nom, avalat per Joan Josep d'Àustria, per al bisbat de la Seu d'Urgell, però sembla que Ros rebutjà aquesta mercè.¹⁶

El rei, certament, valorava els seus afanys per la Monarquia, com ho mostra que el 25 de juliol del 1654 el nomenés “a dit” regent de comptes, un dels llocs de primer grau de la Generalitat, tot i que es tractava d'un càrrec insaculatori. Felip IV s'excusà dient que el nomenament era tan sols “por esta vez [...] por la satisfacción que tengo de su persona”.¹⁷

Acabada l'ambaixada restà a la Cort amb el càrrec honorífic de predicador reial. Testà a Madrid el 19 d'abril del 1655 i traspassà, a la mateixa ciutat, el 2 de juny del 1656, després d'haver donat la coadjutoria del deganat al prior major Francesc Mascarós. Deixà una neboda –Anna Maria Cervera– al convent de Santa Clara de Tortosa.

Bibliografia

BASIL DE RUBÍ (1976): *Les corts generals de Pau Claris: dietari o procés de corts de la junta general de braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*. Barcelona: Rafael Dalmau; Fundació Vives Casajuana.

BATLLORI, Miquel (1958): *Gracián y el Barroco*. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura.

CERDAN, Francis (1993): «La emergencia del estilo culto en la oratoria sagrada del siglo XVII», *Crítico*, 58, 61-72.

GAYA MASSOT, Ramon (1954): *Los jesuitas en la Universidad de Lérida*. Lérida: la Editorial Leridana.

GÓMEZ ADRÍN, Juan (Alexandre de Ros) (1636): *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña* (s. p. i.).

HERNANDO SÁNCHEZ, Carlos José (2007): «Introducción: ¿Roma española? Razones para un congreso», dins Hernando Sánchez, Carlos José (coord.): *Roma y España. Un crisol de la cultura europea en la edad moderna*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, vol. I, p. 19-42.

MUÑOZ, Joan Hilari; Querol Coll, Enric (2004): *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània.

¹⁶ ACA. CA. Llg. 574, 8/2.

¹⁷ ACA. CA. Llg. 400, s/f.

NEGREDO DEL CERRO, Fernando (2001): *Política e Iglesia: los predicadores de Felipe IV*. Tesis doctoral presentada a la Universitat Complutense de Madrid, dirigida per Enrique Martínez Ruiz.

PÉREZ BOSCH, Estela (2008): *Los valencianos del Cancionero general: estudio de sus poesías*. València: Publicacions de la Universitat de València.

PITARCH, Vicent (2000): «Nota sobre la qüestió de la llengua al barroc: dues perspectives des de la talaia tortosina», dins *Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Tortosa*. Barcelona, Tortosa: Institut d'Estudis Catalans, Ajuntament de Tortosa, p. 49-59.

— (2001): *Llengua i església durant el barroc valencià*. Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PRATS, Modest (1979): «Pròleg», a Rossich, Albert. *Una poètica del Barroc. El "Parnàs català"*. Girona: Col·legi Universitari de Girona, p. VII-XLVI.

— (1995): *Política lingüística de l'Església catalana*. Girona: Universitat de Girona.

QUEROL COLL, Enric (1999): *Tortosa, república literària (1475-1800). Catàleg biobibliogràfic d'escriptors i obres anònimes*. Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre.

— (2002): «Escrits polítics i propaganda a la Guerra dels Segadors: Vicent de Miravall i Alexandre de Ros», *Recerca* 6, 197-235.

— (2006): *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'Edat Moderna*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RODRÍGUEZ FUSTER, Manel (2012): «Tres autores filipistas en la rebelión catalana (1640-1652): José Pellicer de Ossau y Tovar, Alexandre de Ros y Gabriel Agustí Rius», dins Jiménez, Antonio; Lozano Navarro, Julián J. (eds.): *Actas de la XI Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*. Granada: Universidad de Granada, vol. I, p. 165-176.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1985) [1956]: *Història de la literatura catalana*, vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SANABRE, José (1956): *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras.

SÁNCHEZ GARCÍA, Encarnación (2007): *Imprenta y cultura en la Nápoles virreinal: los signos de la presencia española*. Firenze: Alinea Editrice.

SERRA, Eva (1989): «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors», *El Barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18, 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 89-136.

SIMON, Antoni (1999): *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (2007): *Ecos catalans i hispànics de la caiguda de Barcelona el 1652*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

SOLERVICENS, Josep (2012): *La poètica del Barroc. Textos teòrics catalans*. Lleida: Punctum.

TODÀ, Eduard (1927-1931): *Bibliografia espanyola d'Itàlia*, 5 vol. Castell de Sant Miquel d'Escornalbou.

TORRENT, Anna Maria (1983): *Els intents de recuperació de la llengua a mitjan XVII*. Tesis doctoral dirigida per Josep M. Nadal. Universitat Autònoma de Barcelona.

— (1989): «Llengua i poder polític a Catalunya al segle XVII», *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/II*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 29-55

TORRES SANS, Xavier (2008): *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*. València: Publicacions de la Universitat de València.